

Anders Björnsson

16 år
1967

Inför etikförbud

Etiska grundbegrepp är absoluta kategorier. De fungerar bara när gemenskaperna är frivilliga, exempelvis i privat- och föreningslivet, skriver Anders Björnsson.

Lokal tidningen har varit framme igen. "100-årsdagen som Ellen sent kommer att glömma", står det i bildtexten till ett (osignerat) födelsedagsreportage. Tyvärr måste väl motsatsen befaras, nämligen att Ellen kommer att glömma sin födelsedag ganska omgående.

Krönika

Säkert är Ellen värd att fira, "servicehusets första 100-åring", bekransad och grann. Men varför ska vi behöva skratta åt henne? "100-årsdagen – en milstolpe i Ellens liv." Det är hon inte värd.

Kom hem från ett sammanträde med regeringens forskningsberedning. Lokal tidningen låg och skrapade på tamburgolvet tillsammans med annan bråte. Statsrådet Tham ville diskutera forskningsetik. Forskningsråden har ju hudfångats i pressen, och nu ska de tillsättas en parlamentarisk utredning för att få fason på det etiska regelsystemet. Inte säkert på att det kommer att hjälpa. Vi har haft pressetikets regler så länge jag minns. Ändå skriver Lokal tidningen som den gör. Omoralen breder ut sig. Man känner skuld, ingen skam.

Emot etik i offentligheten

Personligen är jag mycket mot att man tillämpar etik i det offentliga livet. Av två skäl.

Det ena är att det förutsätter konsensus. Vi kan ju inte gå omkring med olika etiker som tillhyggen. Normer, värderingar, dygdebegrepp måste vara standardiserade om de ska efterlevas. De kräver att alla ansluter sig, annars river de sönder gemenskapen. Vi kan resonera, inte rösta om dem.

Etiska grundbegrepp är absoluta kategorier. Sådant fungerar när gemenskaperna är frivilliga, exempelvis i privat- och föreningslivet. Man utträder utan att bli bestraffad. Tvångsmässiga gemenskaper däremot måste bygga på vittgående tolerans och på samexistensen av motstridiga normer och värderingar. Dygdemonstret blir därmed en provokation mot det öppna samhället. Man måste kunna undanröjas utan att gemenskapen hotas. Kan

han inte det, råder någon form av diktatur.

Det andra skälet som talar för att människor inte bör tvingas ansluta sig till en etik – det som är offentligt handlar alltid om tvång, grader av tvång – är att det hindrar oss att tala om samhällets moral. Varje individ formulerar en moralisk hållning. Jag vill till exempel sätta dit den anonyma skribent som har gjort det där reportaget om "Ellen 100 år", men jag vet att ett utbyggt etiskt regelsystem är precis vad den personen skulle önska sig för att komma undan sitt eget moraliska ansvar. (Den människa som har passerat 100 vet väldigt mycket om milstolpar.) Och för att komma åt denna moraliska ansvarslöshet kräver jag – etikförbud.

De som reser etikkravet har inte rent mjöl i påsen. Nej, missförstå mig inte. Vi syndar väl alla. Jag har blivit upprörd av föreningar för civilekonomer och managementkonsulter som håller sina etikseminarier och skriver sina hederskodexer, och jag tror inte att de syndar mer än andra när de skatteffilar och sensitivitetstränar och sedan ber om absolution. (Har bortser jag, av utrymmesskäl, från de politiska svinerierna och förslagen om att inrätta särskilda "etikkommittéer" i partierna. Gud hjälpe för de oförvitlige!)

Ett utbyggt etiskt regelsystem är precis vad den personen skulle önska sig för att komma undan sitt eget moraliska ansvar.

I absolutionen ligger emellertid en professionell förväntan. En yrkesgrupp som vill höja sin status eftersträvar distans, inför utbildningsspärar, invalskriterier, stadgar för vett och etikett. Ju mera precisa dessa tillträdes- och tillträdeskrav är, desto mer oätkomlig blir professionen som helhet. Individens oantastlighet avgörs inte av någon utanförstående (klienten eller opinionen) utan av gruppen, professionen.

Professionaliseringen föder alltså etisk separatism. Den ordningen är fiendtlig mot det allmänna samtalet om vad som är rätt och fel. Här vet experten bäst. För i världen var det prästerskapet som sökte tolkningsmonopol. Idag lånar moralfilosoferna in sig till den som betalar bäst. Det personliga samvetet, däremot, blir allt mindre eftertraktat. ■

Myterna vi samlas kring

Det inte är det förflutna som skapar nutiden utan tvärtom. Det är inte nederlaget i slaget vid Trastfältet i Kosovo för sexhundra år sedan som tvingar serberna att känna hat mot muslimer skriver Thomas Hylland Eriksen i boken *Historia, myt, identitet*. Örjan Magnusson anmäler.

Kölvattnet efter vinter-OS i Lillehammer 1994 har den norska självodheten och övertygelsen om att vara landet "annerledes" förstärkt. Enligt många bedomare gjorde det norska etablissemanget självmål genom att anstifta en orgie i norskhet under OS. Inte undra på att det blev NEJ i folkomröstningen om EU-medlemskap nio månader senare. Det var i själva verket en omöjlig uppgift att på så kort tid övertyga folket om att det inte längre var genom att vara "sig selv nok" som norskheten bäst kunde tillgodose.

Saklitteratur

Thomas Hylland Eriksen
Historia, myt, identitet
Bonnier Alba, 1996

Men i vårt västra grannland odlas inte bara den kulturrella säraden. Ett överraskande stort antal forskare och skribenter dekonstruerar de myter och fördomar som bygger upp den "nationella identiteten". I den utmärکتa pamflettserien från Spartacus Forlag (e-post: sparta@oslonett.no) publiceras spännande essäer om modernitet och förändring, om EU och norskhet, om identitet och etnisk tillhörighet...

Bland författarna märks Anders Johansen, medieforskare i Bergen, som i essän "Den store misforståelsen" på ett fullkomligt förödande sätt smular sönder hörnsten efter hörnsten i myten om den norska kulturrella säraden. Grundtanken hos Johansen är att identitet och kultur är individuell, inte nationell eller etnisk. En norsk datafreak som lyssnar på technomusik har mer gemensamt med en tysk med samma intressen än med en landsman som mekar med amerikanska bilar och lyssnar på country and western.

Förändringar över tid

Johansen hävdar också att de stora kulturella förändringarna sker över tid, inte mellan olika länder. Därför måste vi studera våra "föräldras" kultur på samma sätt som vi studerar en "frammande" kultur. Dessa tankar utvecklas ytterligare av Thomas Hylland Eriksen, den i Sverige mest kände Spartacus-skribenten, i essän *Historia, myt, identitet*.

Eriksen, professor i socialantropologi i Oslo, frågar sig varför människor envisas med att knyta

Den nya norska nationaliteten – en kuliss? I kölvattnet efter vinter-OS i Lillehammer 1994 har den norska självodheten och övertygelsen om att vara landet "annerledes" förstärkts. Men detta är bara en myt, anser Thomas Hylland Eriksen.

sin individuella identitet till kollektiva myter och erfarenheter. Det moderna samhällets uppfostrings-tendenser tycks skapa mer eller mindre krampaktiga strävande till identitet och gemenskap.

Eriksen hävdar bestämt att det inte är det förflutna som skapar nutiden utan tvärtom. Det är inte nederlaget i slaget vid Trastfältet i Kosovo för sexhundra år sedan som tvingar serberna att känna hat mot muslimer utan nutida politikernas manipulativa utnyttjande av historien.

Vad som krävs för att en myt ska bli politiskt användbar är att den svarar mot ett behov av gemenskap och har ett tillräckligt abstrakt och allmängiltigt budskap. Den behöver inte grunda sig på handelser långt tillbaka i tiden, bara den pekar på ett tillstånd som upplevs radikalt annorlunda än nuet.

Myter för högern

Traditionellt har myter av detta slag odlats av den politiska högern, vilket är logiskt eftersom det nästan alltid handlat om myter förankrade i historien. Högern har varit tillbakablickande medan de socialistiska myterna varit framtidsinriktade. Vid folkomröstningarna om EU-medlemskap i Norge och Sverige var emellertid rollerna ombytta. "Högern" försökte tala om att nya lösningar krävdes på problemen, medan "vänstern" ville bevara den "skandinaviska modellen" och varnade för det nya okända.

Haromdagen kunde vi se ytterligare ett intressant exempel på utsländandet av gränserna mellan traditionell höger och vänster. Ett antal EU-motståndare från Dalarna kom med 12 000 namnunderskrifter med krav på en ny folkomröstning. Demonstranterna spelade nyckelharpa och var klädda i folkdräkt. Talarna hänvisade både

till Dacke och Engelbrekt som inspirationskällor i kampen mot de "nya fogdarna".

I samband med årets firande av nationaldagen den 6 juni kunde man läsa om några aktiva vänstermänniskor i Värmland som hyllar den svenska flaggan och bejaktar nationalismen i sin kamp mot EU.

Kanske bör man le överseende åt denna historiens ironi, men jag är rädd att vi här ser ett första trevande möte mellan brunt och rött som kan bli något mycket obehagligt om det inte hanteras på rätt sätt. Den känsla av gemenskap som drömmen om den ombonade välfärdsstaten skänker kan bli ännu mer lockande om den förstärks med myten om det gamla överblickbara bondesverige då alla kunde varandra och talade samma språk.

Vill inte avskaffa myterna

Eriksen vill inte avskaffa myterna. Det är varken möjligt eller önskvärt. Människan lever inte av sanning allena utan kräver också mening. Myterna svarar mot existentiella behov. Utan dem vore vi själlösa, historielösa djur.

I FN:s deklaration om mänskliga rättigheter står att alla har rätt till en nationalitet. Men borde man inte också ha rätt att slippa om man hellre identifierar sig på annat sätt?

Men vi måste hela tiden vara på vår vakt mot det lilla ordet "vi". Första person pluralis kan vara ett mycket farligt pronomen om det används i fel politiskt sammanhang. Vi måste hela tiden komma ihåg att det finns en mängd andra "vi" som är värda vår respekt och vårt intresse. Det var faktiskt inte "vi" som förordade slaget vid Poltava utan de svenskar – om de nu kände sig som sådana – som levde på den tiden.

Att slippa nationalitet

Kan en människa komma från någon annan plats än där hon är född? Finns det små barn i Sverige som är tredje generationens invandrare? Är jag själv tolfte generationens invandrare med rötter i det fransktalande Belgien, ett område med tvivelaktigt rykte i dessa tider?

I FN:s deklaration om mänskliga rättigheter står att alla har rätt till en nationalitet. Men borde man inte också ha rätt att slippa om man hellre identifierar sig på annat sätt? Sådana stimulerande frågor ställer man sig under läsningen av Eriksens bok vilket visar att han lever upp till sitt ideal som forskare – nämligen en person som komplicerar vår världsbild istället för att förenkla den.

ÖRJAN MAGNUSSON